

ДІЇ ТА ПОЗИЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ З ТОЧКИ ЗОРУ ПРАВОМІРНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Віталій ВЛАСЮК,

аспірант Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

SUMMARY

The article is devoted to the actual problem of use of force in inter-State relations. The author of the article analyzes acts and positions of Russia that might be an aggression towards other sovereign States, examines legality of use of force by Russia through the International law. In particular, the article considers the influence of modern concepts of «Responsibility to Protect» and humanitarian intervention, use of approaches therein enshrined in legal estimating of the events in Georgia, 2008, and in Ukraine, 2014.

Key words: peace and security, human rights, self-defence, responsibility to protect, humanitarian intervention, use of force.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі правомірності застосування сили в міждержавних відносинах. Автор аналізує дії та позиції Росії, що можливо є агресією щодо інших суверенних держав, досліджує правомірність застосування Росією сили з точки зору міжнародного права. Зокрема, у статті розглядається вплив сучасних концепцій «обов'язку захистити» та гуманітарної інтервенції, використання застосованих у них підходах до юридичної оцінки подій у Грузії 2008 року та в Україні 2014 року.

Ключові слова: мир та безпека, права людини, самооборона, обов'язок захистити, гуманітарна інтервенція, застосування сили.

Постановка проблеми. Останнім часом неабиякої актуальності набули події в Україні, пов'язані з дестабілізацією внутрішньополітичної ситуації через вплив зовнішніх чинників. Деякі з них мають ознаки втручання у внутрішні справи держави, відтак порушення її суверенітету. Такі дії коментуються, пояснюються з метою в тому числі їх виправдання. Таким чином, виникає необхідність у юридичному аналізі дій Російської Федерації, заяв її офіційних осіб, іншим чином висловлених правових позицій, пошук, кристалізація та критика аргументів щодо їх правомірності. Отже, метою цієї статті є аналіз дій та позицій Російської Федерації щодо правомірності її можливого втручання у внутрішні справи України, в тому числі – шляхом введення військ чи заслання збройних угруповань, під виглядом самооборони чи гуманітарної інтервенції. Це дасть змогу виокремити юридичну складову у діях та позиціях Росії, відокремити їх від політики, та дати належну правову оцінку.

Виклад основного матеріалу. Проблема застосування сили для забезпечення прав людини та миру і безпеки, гуманітарної інтервенції та самооборони стала об'єктом для дослідження багатьох західних, вітчизняних та російських науковців, серед яких можна виділити таких: О.О. Мережко, В.І. Мотиля, К.Л. Сазонову, Ю.Н. Малєєва, С.В. Черніченко, А. Hehir, S. Chesterman, P. Bellamy та інших.

1. Основи права *jus ad bellum*.

Правила щодо застосування сили, разом із деякими іншими принципами (як-от повага суверенітету, незалежності і рівності держав), формують ядро міжнародного правопорядку [33, с. 1013]. Ці норми є фундаментальним елементом у структурі сучасного міжнародного права. Що не виключає їх контраверсійності [29, с. 273]. З огляду на згадані принципи міжнародного права, якщо порівняти із національним правом, що монополізує застосування сили лише державою, то отримаємо суттєво складнішу ситуацію, що потребує узгодження волі усіх держав. Міжнародне право, відповідаючи сучасним потребам людства, мусить мінімізувати застосування сили взагалі, як і карати за допущені порушення.

Вихідним пунктом щодо з'ясування права у цій сфері є заборона на застосування сили, викладена у пункті 4 статті 2 Статуту Організації об'єднаних націй (далі – Статут ООН) [27, с. 143]. Ця норма вважається універсальною у міжнародному праві [29, с. 279]. Деякі радянські автори особливо підкреслюють досвід антигітлерівської коаліції як фактор її становлення [11, с. 284], однак, на мою думку, такі твердження є скоріше патріотичними закличками, аніж констатацією реальних явищ.

Положення про заборону застосування сили розглядається як принцип звичаєвого міжнародного права, і, таким чином, повинен дотримуватися усіма державами [3; 33, с. 1018]. Також нагадаю, що пункт

4 статті 2 Статуту ООН був утверджений як принцип міжнародного права у Декларації принципів міжнародного права 1970 року. По-перше, агресія є злочином проти миру, за вчинення якого передбачено відповідальність у міжнародному праві¹. По-друге, держави не повинні погрожувати застосуванням сили або ж застосовувати її з метою вирішення міжнародних спорів чи перегляду існуючих кордонів. Держави не повинні яким-небудь чином сприяти формуванню чи діяльності озброєних банд. Особливо ясно слід розуміти пріоритетність миру серед завдань Статуту ООН: саме превенція війни, а не забезпечення справедливості чи виправлення несправедливості є головною метою цієї організації [35, с. 47]. Привіт заявам про відновлення історичної справедливості щодо Криму чи «Новоросії». Статут ООН робить недвозначний та чіткий вибір: порядок переважає справедливість [25, с. 33-34].

Винятками зі статті 2(4) є колективні дії, ухвалені Радою Безпеки ООН (далі – РБ ООН), та право держав на самооборону. Про них – нижче (в тій мірі, яка стосується даного дослідження).

Під «застосуванням сили» слід розуміти будь-які заходи, необхідні дії, інші методи примусу збройного характеру, що здійснюються організованими наземними, морськими, повітряними силами держави [28, с. 362]. Зокрема, у формі самооборони. Застосування сили, безумовно, поглинає поняття «акт агресії» [13], «збройний напад» тощо. Також практика держав свідчить про те, що економічні санкції (якими б жорсткими вони не були) не становлять гіпотезу пункту 4 статті 2. У свою чергу, словосполучення «проти територіальної цілісності чи політичної незалежності» залишає простір для таких міркувань (зокрема, щодо можливо вузького тлумачення) [15].

Таким чином, чинне міжнародне право забороняє застосування сили у міжнародних відносинах, в тому числі як засіб вирішення міжнародних спорів (окрім передбачених винятків – авторизація РБ ООН, самооборона).

Перш ніж аналізувати дії та позиції РФ, я наведу основні повідомлення, позиції науковців з тим, щоб розуміти, що саме треба аналізувати.

2. Дії та позиції РФ, без сумніву, викликають захоплення у більшій частині міжнародної спільноти. У цьому пункті я послідовно наведу тези деяких науковців (що формують можливу доктрину), релевантні положення національного законодавства, офіційні заяви представників влади (в тому числі на міжнародно-правових форумах), повідомлення в ЗМІ. Щодо *tempus* доцільно охопити період з 2008 року (війна у Грузії), оскільки саме там дістала становлення, з того часу «відточувалася» позиція РФ.

¹ У 2010 році до Статуту міжнародного кримінального суду на конференції в Кампалі були внесені зміни, які визначають агресивну війну не тільки як безпосередні дії, а й самі акти планування агресії як такі. З цієї точки зору, організація, планування, здійснення агресії – це вже агресивна війна.

С.В. Черніченко, ще досліджуючи конфлікт Грузії, не розглядає гуманітарну інтервенцію як міру допустимої поведінки держави, наголошуючи, що в наш час вона носить суто інтервенційний, а не гуманітарний характер, при цьому відмічаючи неправомірність аргументації російського керівництва. В даному випадку мова йде скоріше про наявність права на сесію у народу Південної Осетії, що прямо витікає з Декларації про принципи міжнародного права 1970 року. Відповідно до такого положення Росія надавала допомогу народу Південної Осетії в порядку колективної самооборони (стаття 51 Статуту ООН) [23, с. 127-128].

В.С. Котляр наголошує на сучасній «легалізації» практики гуманітарної інтервенції, але лише після схвалення даних дій РБ ООН. Досліджуючи правові аспекти конфлікту в Грузії, він наголошує на неправомірності знаходження російських військових на території іншої держави, адже це прямо суперечить положенню Статуту ООН щодо територіальної цілісності держави та непорушності її кордонів [23, с. 128].

У своїх працях **О.В. Хлестов** відстоює неправомірність дій Російської Федерації з метою захисту співвітчизників за кордоном, наголошуючи, що в даному випадку мова йде про протиправність гуманітарної інтервенції, а саме – її проведення за відсутності схвалення РБ ООН. Що стосується безпосереднього захисту своїх громадян за кордоном, то ним відмічається, що в наш час таке питання залишається істотною прогалиною в міжнародному праві і детально не врегульовується. [23, с. 128-129]. З цим варто, з застереженнями, погодитися, про що окремо буде зазначено нижче.

А.Я. Капустін відмічає, що інститут гуманітарної інтервенції, до якого так часто вдається Російська Федерація, в наш час є цілком неправомірним і повинен мати місце лише у випадках бездіяльності ООН або інших регіональних структур. Незрозумілими є критерії «діяльності» чи «бездіяльності» ООН.

Звичайно ж, існують інші думки з цього ж приводу, однак загалом вони інерційно продовжують курс, закладений ще радянськими вченими, та ґрунтуються на критиці застосування сили без авторизації РБ ООН (курс «анти-НАТО»). Узагальнена позиція науковців РФ є більш консервативною у порівнянні з англо-американською доктриною, що значною мірою зумовлено історично. Як не дивно, історія змінюється, а з нею і практика держав, що, ймовірно, змінить і підходи російських науковців.

Стосовно Абхазії та Південної Осетії, риторика Росії спиралася на **Резолюцію Ради Безпеки ООН № 1808** від 15 квітня 2008 року, де прямо вказується на невідкладну необхідність економічного розвитку Абхазії та покращення умов життя постраждалого від конфлікту населення [18]. Поглиблений аналіз вказаної резолюції не дозволяє зробити висновок про наявність достатніх правових підстав такої позиції Росії.

У заяві Постійного Представництва РФ при ООН «Про доручення Президента РФ Уряду РФ стосовно Абхазії та Південної Осетії» від 16 квітня 2008 року зазначено, що це доручення направлено на реалізацію заявленого курсу РФ щодо надання відповідно до норм міжнародного права підтримки населенню двох республік, російським громадянам, які там проживають. В свою чергу, виконання вказаних доручень Президента дозволить створити механізми багатостороннього захисту прав, свобод та законних інтересів російських громадян, які проживають в Абхазії та Південній Осетії [16]. Слід звернути увагу на доручення здійснити певні дії фактично щодо громадян та території іншої держави, а саме Грузії. Загальновизнано, що захист власних громадян на території іншої держави не повинен здійснюватися в обхід відповідних національних інститутів та може бути розцінений як втручання у внутрішні справи суверенної держави. Докладніше про це – нижче.

Повідомлення Департаменту інформації і друку **Міністерства закордонних справ** (далі – МЗС) **Росії** від 13 листопада 2004 року, де зазначається, що ситуація в Абхазії – це результат дії деструктивних сил та спроб насильницьким шляхом захопити владу, у зв'язку з чим Росія буде змушена прийняти всі необхідні міри для захисту своїх інтересів в Абхазії [7]. У цьому контексті зазначу, що поняття «інтересів» є дещо абстрактним для його юридичної оцінки та є предметом дослідження політологів. Також хочу процитувати французького науковця А. Руже, який ще у 1910 році завважив на неможливість суто гуманітарної інтервенції: *«Інтервент, як тільки з'являється нагода на здійснення інтервенції, оцінює вигідність від неї суб'єктивно, виходячи із власних нагальних інтересів... Варварство відбувається щодня і у таких куточках світу, у яких покласти йому край не мріє жодна держава – не мріє тому, що не має у цьому інтересу»* [26].

Коментар Департаменту інформації і друку МЗС РФ від 10 червня 2008 року в зв'язку з питаннями ЗМІ відносно Російського Чорноморського Флоту, де зазначається, що у відношенні подій серпня 2008 року представники влади Грузії встали на небезпечний шлях підбурювання конфлікту в Південній Осетії, що нібито несе страждання місцевому населенню. Російська Федерація з цим миритися не буде і зробить все можливе, щоб врятувати жінок, осіб літнього віку та дітей, всіх громадян Росії, Грузії та України та інших іноземців, що знаходяться у зазначеному регіоні. У свою чергу, метою операції російських військово-морських сил біля побережжя Абхазії є забезпечення умов для захисту російських громадян, що знаходяться в регіоні, надання гуманітарної допомоги цивільному населенню в зоні конфлікту. Застосування сили матиме місце лише відповідно до статті 51 Статуту ООН з метою реалізації права РФ на самооборону [10]. У контексті цієї ритори-

ки важливе посилення на право на самооборону з точки зору захисту власних громадян.

На сьогоднішній день слід відмітити декілька «офіційних» думок щодо **виправдання можливої інтервенції** (гуманітарної) Росії в Україну.

По-перше, це безпосереднє прохання четвертого Президента України Віктора Януковича допомогти налагодити політичну ситуацію в державі, що мало характер прямого письмового звернення останнього до Президента Російської Федерації Володимира Путіна. На таке положення посилається лише незначна частина дослідників, адже правова природа такого документу ніколи не пояснювалася, а сам він ніколи не опублічнювався. Незважаючи на те, що міжнародному праву відома доктрина здійснення інтервенції «на запрошення Уряду держави-«цілі», її суть відрізняється від обставин. Так, абстрактний носій відповідної влади (Президент, Уряд, Парламент) повинен здійснювати ефективну владу і визнаватися міжнародною спільнотою (а не однією лише державою, відмінною від власне об'єкту здійснення влади), а ситуація в державі оцінюється з точки зору не тільки реальної загрози правам громадян, а й нездатності (але аж ніяк не небажання) відповідної влади впоратися з ситуацією самотужки. Окремо вказується на право саме влади (а не опозиції) здійснювати таке запрошення [30, с. 80]. Але у міжнародному праві це питання недостатньо розкрито.

По-друге, це обмеження прав російськомовної частини населення на території України (класичне обґрунтування гуманітарної інтервенції, метою якої є захист «страждаючого» населення). Це твердження стосується регіонів Східної та Південної України. Чи не найбільше в російській пресі, а також в одній з офіційних заяв МЗС Росії зустрічається посилення на відміну новою українською владою Закону «Про засади державної мовної політики» в редакції 2012 року [8].

Таким чином, Росія намагається довести наявність порушень прав російськомовних громадян чи то її «співвітчизників», куди автоматично відноситься більша частина населення південно-східних областей України. Зокрема, робляться посилення на пункт 2 статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй (право народів на самовизначення), одразу зазначу, конвенційне поняття «народ» не дозволяє говорити про «Донеччан» чи то «Кримчан» [22], статтю 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї, пункт 1 статті 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 11, 12 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини, статті 7, 14 Європейської Рамкової конвенції про захист національних меншин, пункт 1.b статті 2 Віденської конвенції про дипломатичні зносини та пункт 1.e статті 5 Віденської конвенції про консульські зносини.

Щодо **національного законодавства Росії**, звертаю увагу на наступні положення: пункт 2 статті 61 Конституції РФ, відповідно до якого РФ гарантує своїм громадянам захист та покровительство за її межами; пункт 2.1.3 статті 10 Федерального закону «Про оборону» від 31 травня 1996 року, відповідно до якого з метою захисту інтересів РФ та її громадян, підтримання міжнародного миру та безпеки формування Збройних Сил РФ можуть оперативного використовуватися за межами території РФ відповідно до загальноновизначених принципів і норм міжнародного права, міжнародних договорів РФ та даного Федерального закону з метою захисту громадян РФ за межами території РФ від збройного нападу на них; пункти 3-4 статті 5 Федерального закону від 24 травня 1999 року «Про державну політику РФ відносно співвітчизників за кордоном», де зазначається, що мета державної політики по відношенню до співвітчизників полягає у забезпеченні державної підтримки останнім, в тому числі у забезпеченні правового захисту їх інтересів.

Проте підкреслюю, що відповідно до норм міжнародного права внутрішнє законодавство Росії за правовими наслідками його застосування не може порушувати суверенітет іншої держави, впливати на правовий порядок в останній.

Також наведу заяву від 2 березня 2014 року, в якій **Володимир Путін у розмові з Президентом США Бараком Обамою** наголосив, що в Україні існує реальна загроза для життя та здоров'я громадян РФ. Президент підкреслив, що у разі наступного поширення насилля на східні регіони та Крим Росія залишає за собою право захистити свої інтереси та російськомовне населення, що там проживає [17].

Наведу ще **декілька заяв МЗС РФ**. Заява від 3 березня 2014 року в зв'язку з заявою Державного секретаря США про ситуацію в Україні, де зазначається, що в ситуації, яка склалася, коли життя та безпека жителів Криму та південно-східних регіонів України знаходяться в небезпеці, заходи, які здійснює російська сторона щодо захисту її населення, є адекватними та абсолютно законними [4]. Власне заходи не уточнюються та законність не пояснюється.

Заява від 14 березня 2014 року в зв'язку з трагічними подіями в Донецьку, де зазначається, що Росія усвідомлює свою відповідальність за життя співвітчизників та співгромадян в Україні та залишає за собою право взяти цих людей під захист [5]. Але міжнародне право не дає визначень поняттям «співвітчизник», «співгромадянин».

Заява від 15 березня 2014 року у зв'язку з подіями в Україні, де зазначається, що до Росії поступає велика кількість заяв з проханням захистити мирних громадян. У свою чергу, Росія залишає за собою право розглянути останні [6].

Нарешті, наведу **кілька заяв інших російських політиків**: заява Голови Ради Федерації Валентини

Матвієнко від 01 березня 2014 року, де вона наголосила, що в ситуації, яка склалася в Україні, та ідучи на прохання влади Криму не виключається введення обмеженого контингенту російських військових в Крим з метою забезпечення безпеки Чорноморського флоту та громадян Росії [21]. Заява віце-прем'єра Дмитра Рогозіна від 18 березня 2014, в якій зазначається, що Росія буде використовувати весь арсенал засобів для захисту російських громадян, якщо вони опиняться в небезпеці в Україні в зв'язку з загостренням політичної ситуації в державі [19].

3. Аналізуючи викладені вище позиції РФ, вбачаємо у них спроби посилання як на самооборону (в розширювальному тлумаченні), так і гуманітарну інтервенцію, в тому числі в контексті «обов'язку захистити». Однак слід наголосити, що Росія жодного разу не визнала факту присутності власних збройних сил на території України, аж до непрямої репліки Президента Путіна на прямій лінії. Таким чином, подальше аналізування в частині подій 2014 року хоча й буде *de lege lata*, однак носитиме дещо умовний характер.

Щодо самооборони, то відповідне право гарантується статтею 51 Статуту ООН. Перш за все, залишаючись осторонь превентивної самооборони, слід встановити факт збройного нападу. Під збройним нападом зазвичай розуміється застосування сили проти збройних сил, території чи населення на території (що логічно), чого проти Росії здійснено не було ані в 2008 році з боку Грузії (з певними застереженнями), ані в 2014 році з боку України (без жодних застережень). З іншої сторони, засилання державою чи від її імені озброєних формувань, груп, найманців, які використовують зброю проти іншої держави, якраз таким застосуванням сили і є [30, с. 130]. У випадку України не вбачається жодних міжнародно-правових підстав для застосування Росією права на самооборону у цьому зв'язку.

Щодо захисту власних громадян, дії, спрямовані на це, можуть розглядатися як з точки зору концепції самооборони, так і з точки зору гуманітарної інтервенції/«обов'язку захистити», про що нижче. Зауважу, що практика захисту власних громадян закордоном є з часів Другої світової війни дуже рідкісною [27, с. 156]. Такий підхід є розширювальним тлумаченням концепції самооборони, окресленої відповідно до статті 51 Статуту ООН. Не дивно, що прихильників у нього небагато, зокрема це підтверджується і засудженням подібних дій США у Гранаді з боку Генеральної асамблеї ООН [27, с. 157-158]. Окремо багатьма науковцями застерігається, що рідко коли державами рухає виключно щире бажання захисту громадян (див. коментар Руже вище). Крім цього, звертається увага на необхідність встановлення реальної та суттєвої загрози громадянам (чи то «співвітчизникам»). Щодо останнього, досі актуальними вважаються такі критерії, розроблені англійською доктриною на тлі подій у Суеці у 1956 році: 1) чи існує реальна загроза громадянам

(їх життю та/чи здоров'ю); 2) чи має місце неможливість чи нездатність відповідної держави («цілі») захистити цих громадян та 3) чи заходи, що здійснюються, обмежені досягненням потрібного захисту громадян [27, с. 158]. Доволі очевидно, що у 2014 році Україна, присутні на її території формування на кшталт «Правого сектору» такої загрози фундаментальним правам саме росіян, російськомовного населення, «співвітчизників» Росії не становили. Вочевидь немає підстав говорити і про можливість терористичну загрозу з боку зазначених суб'єктів як привід застосовувати силу. Також звертаю увагу, що у практиці РФ до 2008 року відсутні приклади посилення на право самооборони в контексті захисту власних громадян за кордоном (якщо не брати до уваги історичний захист «братніх народів»: чи то православних греків, чи то комуністичних угорців). Підсумовуючи, зазначу, що міжнародне право не розглядає право на захист власних громадян за кордоном як складову права на самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН.

Щодо гуманітарної інтервенції/«обов'язку захистити», одразу звужу предмет дослідження наступним чином. Відповідно до сучасних підходів у міжнародному праві, гуманітарна інтервенція є центральним інститутом «обов'язку захистити», відтак у рамках аналізування правомірності дій, позицій Росії достатньо обмежитися саме інтервенцією. Також зауважу, що логічним є обмеження аналізування неавторизованої гуманітарної інтервенції, оскільки авторизоване (Радою Безпеки ООН) застосування сили спростувало б предмет цього дослідження. Власне поняття гуманітарної інтервенції не має конвенційних визначень у міжнародному праві, а відповіддю на питання щодо його легітимності буде «скоріше ні, аніж так» (наприклад, дисертаційне дослідження В.І. Мотилія). Однак дискусія навколо гуманітарної інтервенції, а останнім часом радше довкола концепції «обов'язку захистити», триває.

Узагальнюючи підходи, більшість науковців під гуманітарною інтервенцією розуміють «Застосування (чи погрозу застосування) сили однією державою або групою держав на територію іншої держави-«цілі» у випадку масових, грубих та систематичних порушень фундаментальних прав осіб, які знаходяться на території цієї держави-«цілі», ефективний уряд якої не здатний чи не бажає захистити цих осіб і не давав згоди на втручання, з метою усунення таких порушень».

Метою гуманітарної інтервенції, таким чином, є захист страждаючих осіб. Однак контраверсійним є питання їх громадянства, що за даних обставин цікавить нас найбільше. Яскравий приклад – намагання Росії, здійснюючи військову операцію під приводом захисту власних громадян від збройних сил Грузії, поєднати у виправданні застосування сили гуманітарну інтервенцію з самообороною. Як уже зазначалося вище, дискусійним у цьому випадку є питання допустимості такої самооборони за межами власної території – на

території іншої держави. Передбачуваним кроком стала закріплення права на застосування сили за межами країни в новій військовій доктрині Російської Федерації, спрямована, в тому числі, на захист власних громадян, що перебувають за кордоном [2]. Аналогічних позицій дотримується чимало сучасних науковців РФ, доволі необґрунтовано, на мій погляд, об'єднуючи самооборону з гуманітарною інтервенцією – порятунком власних громадян.

У той же час, західні науковці розділилися на дві команди: одна відносить до гуманітарної інтервенції захист, дії, спрямовані на порятунок всіх громадян [30], інша – всіх, *крім власних* [36, 54]. Щодо всіх – це викликано усвідомленням цінності життя людини поза інститутом громадянства та відповідає філософії гуманітарної інтервенції. Застереження «крім власних», знов-таки, викликане прагненням щонайчіткіше розділяти самооборону та гуманітарну інтервенцію – з підсиленням незалежності інституту останнього. Такий підхід дозволяє говорити про максимальну «ширість» інтервенції, уникаючи звинувачення у переслідуванні власних інтересів під виглядом захисту своїх громадян.

Марк Веллер, професор міжнародного права університету Кембриджу, наголошує, що відповідно до доктрини гуманітарної інтервенції держава може втручатися у справи іншої суверенної держави лише за умов надзвичайної ситуації з метою захисту всього населення, саме виживання якого знаходиться в небезпеці. В даному випадку дії Російської Федерації залишаються такими, що порушують міжнародне право [20]. Марк Веллер також зазначає, що Москва не може посылатися на доктрину гуманітарної інтервенції, адже відповідно до неї держава може втручатися до іншої держави лише у випадку надзвичайно серйозного порушення прав людини та з метою спасіння всього населення, а не лише його певної частини. Більше того, в історії не було жодного випадку, коли держава, котра здійснює гуманітарну інтервенцію, мала би на меті змінити статус відповідної території [27], нехай навіть на основі референдуму.

Усі позиції, безумовно, є аргументованими й мають право на існування, однак на думку більшості, з чим погоджуємося і ми, під час здійснення гуманітарної інтервенції не слід вводити критерій громадянства (чи будь-який інший), а рятувати всіх, хто цього справді потребує. Отже, гуманітарною інтервенцією не може вважатися операція, спрямована на порятунок *тільки власних* громадян, «співвітчизників» тощо.

Також важливо зазначити, що принципи права народів на самовизначення в даному випадку не діє, адже мова йде не про створення нової окремої держави (що у випадку кримських татар було б логічним), а про пряму анексію РФ території України [32].

Щодо ухвалення Радою Федерації РФ рішення про введення на територію України військ, то погоджуємося з думкою, що воно було ухвалено на порушення Стату-

ту ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року, Гельсінкського заключного акту НБСЄ 1975 року, Договору про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною 1997 року, а також низки інших міжнародних договорів. Схвалюючи рішення про використання збройних сил на території незалежної суверенної держави, одного з фундаторів ООН, Рада Федерації РФ спотворила зміст норм міжнародного права щодо ситуацій, коли захист прав та законних інтересів громадян, які перебувають за кордоном, потребує військового втручання країни їх громадянства [9].

Крім цього, дії Росії що реалізуються сьогодні, з точки зору «позитивного міжнародного права» – того міжнародного права, яке фіксує, – є агресією [12].

Дії та позиції Росії у 2008 та 2014 роках зводяться до застосування сили (чи погрози її застосування) на основі права на самооборону (в частині захисту власних громадян за кордоном) та гуманітарної інтервенції (з метою захисту, узагальнено, «співвітчизників»). Щодо першого, такий підхід до самооборони є не виправдано розширювальним в розумінні статті 51 Статуту ООН та не відповідає міжнародному праву. Щодо другого, гуманітарна інтервенція потребує схвалення Радою Безпеки ООН, потребує наявності реальної загрози життю, здоров'ю осіб та не може обмежуватися захистом лише певної категорії громадян.

Французький дослідник **Алекс Бернارد** в своїй статті «*Грузія та Росія: гуманітарна інтервенція?*» наголошує, що дії російської сторони не містять загальноновизнаних ознак, що є характерними для інституту гуманітарної інтервенції. В якості прикладів він наводить практику видачі Російською Федерацією осетинам російських паспортів та надання переваги валюті рубля під час здійснення розрахункових операцій. Подібні дії, на його думку, більше тяжіють до імперіалізму та спотворення загального характеру гуманітарної інтервенції. Алекс Бернارد робить висновок, що Російська Федерація мала інші наміри, але зовсім не гуманітарні [31].

Висновки. Проаналізувавши та дослідивши міжнародні договори та нормативно-правові акти, на які посилається Російська Федерація у поясненні своїх дій та позицій щодо подій у Грузії 2008 року та Україні 2014 року, можна зробити висновок, що основним її аргументом є захист прав та свобод російськомовних громадян («співвітчизників»). Таке положення, відповідно до позицій Росії, так чи інакше вкладається у визначення понять як самооборони, так і гуманітарної інтервенції. Але з точки зору міжнародного права немає достатніх підстав вважати ці твердження такими, що відповідають міжнародному праву: самооборона, у розумінні статті 51 Статуту ООН, не охоплює захист власних громадян шляхом застосування сили на території іншої держави, а гуманітарна інтервенція, навіть авторизована Радою Безпеки ООН, не може обмежуватися порядком лише

певної категорії осіб з-поміж страждаючих. Необхідні факти, які б свідчили про реальну і серйозну загрозу населенню, в тому числі «співвітчизникам», також відсутні. Чи не ключовим залишається питання, якими саме міжнародно-правовими нормами РФ обґрунтовує концепцію захисту власних громадян за кордоном.

Також погоджуюся з думкою О. Задорожного, що необхідним є звернення до Міжнародного суду ООН для надання ним Консультативного висновку щодо ситуації в Україні та кваліфікації дій РФ як акту агресії, окупації [1].

Список використаної літератури

1. Виступ О.В.Задорожного в програмі «Свобода слова» // сайт телевізійного каналу ICTV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svoboda.ictv.ua/ua/index/view-media/id/58699>.
2. Военная доктрина Российской Федерации 2010 г. // сайт Президента России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.kremlin.ru/ref_notes/461.
3. Див. також справу Міжнародного Суду ООН Дії збройного характеру на територіях Конго, 2005, у якій пункт 4 статті 2 було проголошено «наріжним каменем» Статуту ООН. Більше того, принцип заборони застосування сили є нормою *ius cogens*, що встановив МС ООН у справі Про військові та напіввійськові дії, вчинені на території Нікарагуа проти Нікарагуа, 1986.
4. Заявление МИД РФ // сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/8a15b43ae2d7c96443256999005bcbb8/c3a88a538b71619944257c90004b34d7!OpenDocument.
5. Заявление МИД РФ // сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mid.ru/brp_4.nsf/newsline/6F745B0774C71C9644257C9B00362EB6.
6. Заявление МИД РФ // сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/8a15b43ae2d7c96443256999005bcbb8/9f103b7f356223df44257c9c004f9498!OpenDocument.
7. Заявление МИД РФ // Информационное агентство Regnum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regnum.ru/news/358812.html>.
8. Заявление МИД России по событиям в Украине // сайт МИД РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/8a15b43ae2d7c96443256999005bcbb8/d541ae83edebdf0044257c8c0050c8aa!OpenDocument.
9. Звернення Української асоціації міжнародного права // соціальна мережа ФейсБук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.facebook.com/notes/alexander-zadorozhny/zverneniya-уамп-обращение-уамп-an-appeal-of-uail/661084743954135?stream_ref=10.
10. Комментарий Департамента информации и печати МИД РФ // сайт Постоянного представительства РФ при ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.russiaun.ru/ru/news/200808100019>.
11. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть / Лукашук И.И. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
12. Міжнародне право пережило Гітлера – переживе Путіна: Інтерв'ю О.В. Задорожного // сайт Радіо Свобода [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25289692.html#hash=relatedInfoContainer>.

13. На сьогодні, визначення цього поняття у міжнародному праві варто шукати у наступних джерелах : Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 3314, 1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml (російською мовою) ; Стаття 8 bis Римського Статуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/ASP9/OR/RC-11-RUS.pdf.

14. Никарагуа против США. // Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда. 1948–1991 гг. – Нью-Йорк, 1993. – 286 с.

15. Однак варто зазначити хоча б те, що Декларація про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав 1965 року (прийнята Резолюцією ГА ООН № 2131) проголошує наступне: «Жодна держава не має права втручатися, прямо чи опосередковано, з будь-яких підстав, у внутрішні справи будь-якої іншої держави. Звідси, збройні інтервенції, як і усі інші форми втручання, спроби погрози такого втручання проти громадян держави чи проти політичних, культурних, економічних елементів держави повинні засуджуватися». Див. також статтю 2(7) Статуту ООН.

16. О поручениях Президента России Правительству Российской Федерации в отношении Абхазии и Южной Осетии // сайт Постоянного представительства РФ при ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.russiaun.ru/ru/news/200804160419>.

17. Путин объявил о праве России на защиту своих граждан в Украине // Вести [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vesti.ua/strana/40367-putin-zajavil-obame-o-prave-rossii-na-zawitu-svoih-grazhdan-v-ukraine>.

18. Резолюция 1808, принята Радой Безопасности ООН // сайт Верховной Рады Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g95.

19. Россия не остановится ни перед чем для защиты россиян в Украине // Еженедельник 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news2000.com.ua/news/sobytiya/v-ukraine/247039>.

20. События в Крыму: что говорит МП // ББС Российская служба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2014/03/140309_crimea_international_law.shtml.

21. Совфед не исключает возможности ввода российских войск в Крым // Российская газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rg.ru/2014/03/01/sf-site-anons.html>.

22. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут

Міжнародного Суду 1945 р. // сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_010.

23. Фаргхудинов И.З. Проблема гуманитарной интервенции и защиты граждан за рубежом. Обзор заседания круглого стола / Фаргхудинов И.З. Камишевский В.И. // Евразийский юридический журнал. – 2009. – № 8(15).

24. Analysis: Why Russia's Crimea move fails legal test // BBC news [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/world-europe-26481423>.

25. Antony C. Arend. International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm / Antony C. Arend, Robert J. Beck. – Psychology Press, 1993. – 272 p.

26. A. Rougier // Revue generale de droit international public. – 1910. – № 17.

27. Christine Gray. International Law and the Use of Force / Christine Gray. – Oxford: Oxford University Press. – 334 p.

28. Ian Brownlie. International Law and the Use of Force by States / Ian Brownlie. – Oxford, 1963. – 560 p.

29. Jutta Brunnee. Legality and Legitimacy in International Law / Jutta Brunnee, Stephen J. Toope. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 411 p.

30. Kerry Tetzlaff. Humanitarian Intervention Post Kosovo. Does A Right To Humanitarian Intervention Exist In Customary International Law After Kosovo? If Not, Is There A Trend Towards The Creation Of A Right To Humanitarian Intervention In Customary International Law After Kosovo? / Kerry Tetzlaff // The New Zealand Postgraduate Law e-Journal. – 2007. – Issue 4.

31. La Géorgie et la Russie: un cas d'ingérence humanitaire // Le Panoptique [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lepanoptique.com/sections/politique-economie/la-georgie-et-la-russie-un-cas-d%E2%80%99ingerence-humanitaire>.

32. La Russie au secours de l'Ukraine? // Le Huffington Post [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.huffingtonpost.fr/julian-fernandez/droit-international-russie-ukraine_b_4906837.html.

33. Malcolm N. Shaw. International Law / Malcolm N. Shaw. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 1431 p.

34. Philip Aston. Human Rights, Intervention and the Use of Force / Philip Aston, Euan MacDonald. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – (255).

35. Robert J. Delahunty. From Just War to False Peace / Robert J. Delahunty, John Yoo // Chicago Journal of International Law. – 2012. – Vol. 13. – № 1. – 47 p.

36. Gareth Evans, The Responsibility to Protect. Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All, Washington. – 2008. – P. 13.